

Hanna Meretoja ja Aino Mäkikalli

Kirjallisuuden(tutkimuksen) merkitystä pohtimassa

Tämän teemanumeron taustalla on maailmalla viime vuosina vilkkaasti käyty keskustelu kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen asemasta ja merkityksestä. Kirjallisuudentutkimus on joutunut puolustuskannalle, kuten moni muukin humanistinen ala – ehkä erityisen voimakkaasti siksi, että kirjallisuuden kulttuurinen rooli on muuttunut visuaalisten medioiden aikakaudella. Tässä tilanteessa kirjallisuudentutkijoiden on hyvä käydä keskustelua siitä, mihin kirjallisuutta ja sen tutkimusta tarvitaan nykymaailmassa ja millainen oman oppialamme rooli on tai voisi olla nykyisessä yliopistojärjestelmässä. Vilkasta keskustelua herättäneitä puheenvuoroja aiheesta ovat julkaisseet esimerkiksi Tzvetan Todorov (*La littérature en péril*, 2007), Rita Felski (*Uses of Literature*, 2008) ja Martha Nussbaum (*Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*, 2010).

Todorov syyttää kriisistä pitkälti kirjallisuudentutkijoita itseään, osin myös kirjailijoita. Hänelle kaiken pahan alku ja juuri on formalistinen kirjallisuuskäsitys, joka eristää kirjallisuuden omalakisiksi, autonomiseksi alueekseen, jolla ei ole mitään relevanssia sen kannalta, miten ymmärrämme itseämme ja maailmaa. Tähän liittyy monenlaista ironiaa. Ensinnäkin Todorov on itse ollut tuomassa formalistista kirjallisuuskäsitystä Ranskaan. Toiseksi hänellä on varsin yksioikoinen kuva siitä, mitä hänen formalistisena pitämänsä kokeellinen kirjallisuus itse asiassa tekee. Hän syyttää ranskalaista kirjallisuutta formalismin ohella nihilismistä ja solipsismista. Todorovin itsekritiikki on ihailtavaa, mutta samalla voidaan kysyä, läheneekö hänen oma perikadon julkistuksensa nihilismia ja antautuuko hän aitoon dialogiin itse kirjallisuuden kanssa. Miten nykykirjallisuuden kaikessa moninaisuudessaan voi redusoida näihin määreisiin? Eikö kirjallisuuden kriisille ole myös laajempia yhteiskunnallisia syitä? Ja eikö kirjallisuuden autonomia merkitse myös sitä, että se luo radikaalisti omanlaisiaan tapoja pohtia ihmisen tilannetta maailmassa, sen sijaan että se asettuisi jonkin valmiin moraalien tai poliittisen ohjelman palvelukseen? Onko tilanne ylipäätään niin lohduton kuin Todorovin perikato- ja kriisipuhe esittää? Esimerkiksi kirjallisuudesta jatkuvasti käytävä yhteiskunnallinen keskustelu, vaikkapa liittyen Michel Houellebecqin kulttuurikuvauksiin tai meillä Sofi Oksasen tapoihin osallistua Viron lähimenneisyyttä koskevaan historiankirjoitukseen, osoittavat omalla tavallaan, että kirjallisuudella on edelleen tärkeä – ja aivan erityinen ja omanlaisensa – rooli kulttuurisen itseymmärryksen välineenä.

Rita Felski pyrkii omalta osaltaan artikuloimaan tätä kirjallisuuden merkitystä ei vain tiedon kohteena vaan myös tietämisen ja ymmärtämisen lähteenä. Hän edustaa lähelle hermeneutiikkaa ja fenomenologiaa tulevaa lähestymistapaa, jonka lähtökohtana on kysymys siitä, mitä voimme oppia kirjallisuudesta, miten se vaikuttaa meihin, miten se järkyttää, ravistelee ja liikuttaa meitä, miten se aiheuttaa tunnistamisen ja lumoutumisen kokemuksia, miten se saa meidät ymmärtämään niin menneisyyttä kuin nykyisyyttä uusista näkökulmista. Hän edustaa kirjallisuudentutkimuksessa yhä yleisemmäksi käynnyttä näkemystä siitä, että ”symptomaattisten” lukutapojen valtakauden jälkeen on syytä palata dialogisiin lukutapoihin, joissa keskeistä on herkkyyks ja avoimuus tekstile sekä kysymys siitä, mitä voimme oppia kirjallisuutta lukemalla.

Pyysimme tähän numeroon kirjallisuuden merkitykseen sekä kirjallisuudentutkimuksen tehtävään ja haasteisiin liittyviä puheenvuoroja paitsi kirjallisuudentutkijoilta myös kirjallisuudentutkimuksen ulkopuolelta. Samalla tavoitteenamme on kehittää lehteä sellaisen keskustelun foorumina, joka toisi kirjallisuudentutkimuksen vuoropuheluun muiden humanistien ja esimerkiksi yhteiskunta- ja kasvatustieteilijöiden kanssa. Teemaan liittyvät puheenvuoronsa esittävät kirjallisuudentutkija Harri Veivo, filosofi Juhani Pietarinen, kulttuurihistorioitsija Kirsi Tuohela ja kasvatustieteilijä Matti Taneli. He pohtivat eri tavoin, mitä kirjallisuus merkitsee heille heidän oman alansa näkökulmasta. Tässä lehdessä introdusoimme myös uuden juttutyypin: sähköpostikeskustelun. Lieven Ameelin ja Teemu Ikosen sähköpostinvaihto toimii keskustelunavauksena kirjallisuustieteen nykytilaan – toivottavasti keskustelu jatkuu.

Myös tämän lehden artikkelit osallistuvat omista näkökulmistaan keskusteluun kirjallisuudentutkimuksen merkityksestä nykymaailmassa. Marja-Leena Hakkaraisen artikkeli pureutuu kirjallisuuteen, jota Michael Rothberg on kuvannut traumaattisen realismin käsitteellä ja joka käsittelee traumaattisia menneisyyden tapahtumia nostamalla samalla reflektion kohteeksi kysymyksen representaation mahdollisuudesta ja rajoista sekä erilaiset historiallisiin tapahtumiin liittyvät diskurssit. Hakkarainen analysoi, miten Elfriede Jelinekin romaani *Die Kinder der Toten* (1995) samanaikaisesti sekä kokeilee representaation rajoja että reflektoi menneisyyden torjuntaa ja osallistaa lukijan menneisyyden ja nykyisyyden välisen yhteyden pohtimiseen. Karoliina Lummaan artikkeli puolestaan etsii vaihtoehtoa eläimiä koskevan ajattelumme lajikeskeisyydelle. Hän kysyy, voisiko vierasmaailmaisuuks käsite toimia vieraslajisuuden käsitteen rinnalla ei-inhimillisten ja inhimillisten eläinten välisten erojen ajattelun välineenä, ja käsittelee kysymystä Jouni Tossavaisen ja Jonimatti Joutsijärven runojen valossa.

Molemmat artikkelit osoittavat omalla tavallaan, miten kirjallisuudella on merkitystä kulttuurisen itseymmärryksen välineenä. Kirjallisuus ja kirjallisuudentutkimus osallistuvat historiaan liittyvien traumojen työstämiseen sekä keskusteluun siitä, minkälaisen kertomusten kautta menneisyys välittyy meille ja miten. Samoin kir-

jallisuus ja kirjallisuudentutkimus osallistuvat keskusteluun luontosuhteestamme ja yrityksiin käsitteellistä sitä uusista näkökulmista. Sekä kulttuurisen muistin tutkimus ja traumatutkimus että ekokriittinen ja posthumanistinen tutkimus ovat viime aikoina suuren suosion maailmalla saavuttaneita uusia kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia, jotka korostavat kirjallisuudentutkimuksen poliittista merkitystä. Tällöin ei ole kuitenkaan kyse ahtaasta ohjelmallisesta vaan laajasti ymmärretystä poliittisuudesta. Se merkitsee ehkä ennen kaikkea sitä, että ollaan kiinnostuneita niistä kompleksisista tavoista, joilla kirjallisuus pohtii maailmassa olemiseemme liittyviä keskeisiä kysymyksiä. Hyvä kirjallisuus käsittelee niitä juuri kysymyksinä, tarjoamatta valmiita, yksioikoisia vastauksia.

Alussa mainituista ajattelijoista Nussbaum korostaa kirjallisuuden eettistä merkitystä nykyisessä, välineellisen järjenkäytön ja lyhyentähtäimen voitontavoittelun hallitsemissa maailmassa, ja hän paikantaa kirjallisuuden eettisen merkityksen ennen kaikkea sen kykyyn kehittää ”kertomuksellista mielikuvitustamme” siten, että opimme omaksumaan toisten näkökulmia ja kuvittelemaan erilaisia kokemisen tapoja. Paikoin, etenkin hänen manifestissaan, herää kuitenkin kysymys, ottaako hän riittävästi huomioon kirjallisuuden erityisyyttä, sen kompleksisuutta ja ambivalenssia, ja sitä, ettei hyvä kirjallisuus yleensä niinkään saarnaa tiettyä moraalialueita kuin herättää meidät pohtimaan toimintamme eettisiä perusteita. Kun vastakkain asetetaan turmiollinen ja eettinen (”hyväksi ihmiseksi” kasvattava) kirjallisuus, tullaan vaarallisen lähelle ajattelutapoja, joilla tietyissä yhteiskunnissa on perusteltu sensuuria ja kirjojen polttamista ihmisten ”pelastamiseksi” ja ”suojelemiseksi”. Kuten esimerkiksi Jacques Derrida on muotoillut, kirjallisuudella on elimellinen merkitys demokratialle juuri siksi, että kirjallisuusinstituutio perustuu ajatukselle vapaudesta ”sanoa kaikki” (*tout-dire*).

Kysymys kirjallisuuden eettisestä ja kasvattavasta merkityksestä tuntuu olevan kasvavan kansainvälisen kiinnostuksen kohteena, ja sitä sivutaan tämänkin lehden (etenkin kirjallisuuskasvatukseen liittyvissä) kirjoituksissa. Toisinaan kirjallisuuskasvatuksessa tuntuu olevan taustalla tietynlainen valmis elämänmalli ja tietyt hyveet (esim. Nussbaumilla aristoteeliseen hyve-etiikkaan pohjautuen), johon kasvatus tähtää. Ei ole kuitenkaan mitään syytä, miksei kasvattamisen voisi ajatella tähtäävän ennen kaikkea kykyyn pohtia näitä kysymyksiä omaehtoisesti – ei tiettyjen hyveiden omaksumiseen positiivisten esimerkkien kautta. Ja sama pätee lukemiseen yleisemmin. Kirjallisuuden erityisyys on juuri siinä, ettei se tarjoa valmiita hyvän elämän malleja vaan toimii keskeisenä foorumina tällaisten valmiiden mallien problematisoimiselle – tavoilla, jotka avaavat meille mahdollisuuden kuvitella, miten asiat voisi ajatella ja kokea toisin.

Tampereella ja Turussa toukokuussa 2013
Päätoimittajat